

szóló sűrű eső. Novemberi eső, amely tüskékkal veri az arcot. Átizzadt testemen most végigcsurgott a fagyos víz, fogaim vacogtak s úgy éreztem, rossz ruhám is lemálik rólam. A tehének rémülten kapkodtak ide-oda s hol megtorpantak, hol esetlenül futni kezdtek. S az eső csak zuhogott s a szél telemarokkai verte szemembe a hideg vízceppeket.

Nem birtam tovább. A hideg rázott és a káromkodás s az elfojtott sírás marták az ajkamat. Hirtelen egykori szeretőm jutott eszembe, egy telikeblű, nevetős cigányleány s már hallottam is, ahogy énekel s én is vacogó fogakkal énekeltem: „Ha te elmégy, én is el“ —, majd a kövér kupeceket láttam, ahogy kilós húsdarabokat nyelnek zsirtól csöpögő szájjal s már, mint forró zsír, zuhogott rám az eső. Zsírból volt körülöttem minden, a föld, az ég, a sunyin kóválygó felhők . . .

Megálltam. Ekkor már tudtam: eltévedtem, s tudtam: már alszanak dunyháik alatt a váraljai parasztok s a kövér kupecek.

Álltam a fekete esőben, görcsösen szorongattam kezemben az ezüst pénzdarabot s arra gondoltam: mi mindent vehetnék rajta. Kenyeret, italt s még le is heveredhetnék egy kocsmá padlójára. De így talán reggelre már megvesz az isten hidege . . .

Mégegyszer nekivágtam. Cuppant a sár a jószágok nehéz patája alatt, az eső marta az arcomat s a szemem belebámult a vizenyős sötétségbe: ha egy lámpát, egy ablakot, egy házat találna . . .

Zelk Zoltán

Ár, árú, háború

Háború van nyugaton, északon, keleten; milliók állnak fegyverben és az államok — nemcsak a hadviselő felek, hanem a semlegesek is — termelési rendjüket a hadiállapot rendkívüli kívánalmainak megfelelően kell, hogy átrendezzék. A korszerű hadviselés totális; nemcsak a fegyverek, a támadó és védekező fegyverek, a katonai és polgári mozgósítás és állandó riadó állapot szempontjából, hanem az egész gazdálkodásnak és államháztartásnak háborús szolgálatba való állítása tekintetében is. A korszerű háború teljes egészében igénybe veszi az egyes államok gazdasági gépezetét. A semlegesek kénytelenek totális háborús átalakítást keresztlüvinni gazdasági rendszerükben, ezek mintegy a hadbanállók gazdasági hinterlandjával szolgálnak, hadtápterületekké válnak és rajtuk keresztül történik a háborús államok gazdasági ellátása. A hadakozó államokban csökken a termelés, mert hiszen a modern háború óriási felszerelésű, egész gazdasági apparátust igényel.

Elkerülhetetlen az ország gazdasági épületének alapjaiban való megrendülése. A milliós hadseregek elvonják a termelési eszközöktől a bérmunkások hadseregeit, akiknek a helyei betöltet-

lenül maradnak, a termelési folyamat meginog, megáll és az addigi folytonosság megszakad. Mihelyt a termelésben zökkenők állnak be, vak következetességgel lép fel az árúk áremelkedése, amit fokoz a spekuláció, nyereszkesedés.

Európa tőkés termelési társadalmában minden munkatermék árú, minden termék azt a célt szolgálja, hogy áruvá váljék és ilyen sajátosságában kicserélődjék. Ha a termelés megszokott tempójában valamelyes változás következik be, természetes, hogy a termékek, vagyis az árúk viszonyában is változás lép fel. A javak és termékek eddigi körforgásában benuulások jelennek meg, az áruviszonyok megszokott rendjének felborulása után áremelkedés sújt le az államok lakosságára.

A mi gazdasági rendszerünk természetes velejárói és természetes kísérő jelenségei azok a kinövések és kihágások, amelyekre még az első számú világháború idejéből emlékszünk és amelyek most szükségszerűen megismétlődnek, minthogy újból azonos társadalmi viszonyok alakultak ki. Az árdrágító, a háborús nyomorúság, züllöttség és elesettség e bűnös lovagja újra megjelent. Am az árdrágítás a termelési rendünk alapjaiba ágyazott hiba és nincs egy államnak sem olyan törvénye, amely azt ott, — akár a magasabb erkölcsre való hivatkozással — szétporlasztaná.

A gazdasági élet törvényei egyeduralkodók saját területükön. A gazdasági törvények egy tőkés termelésű államban az államélettől függetlenített, szabad utakon járnak, formálódnak. Ezek a törvények a kapitalista államban szuverén módon szabályozzák a maguk gazdasági életét és egyéb törvények nem avatkozhatnak be döntő és elhatározó módon.

Az államtörvények az uralkodó gazdasági rendszer függvényei, kivételései, de a gazdasági törvények a gazdasági szabadselvűség korában az állam köz- és magánjogi normáitól független életet élnek, a gazdasági életet egyedül a gazdaság törvényei irányítják. A tőkés termelésű rendszert követő állam törvényei visszahatnak a gazdaság fejlődésére és némely jelenség arra mutat, hogy látszólag irányt is szabnak a fejlődés tempójának. A látszat — látszat, nem valóság. Meghatározni a gazdaság életét csak a tervgazdaságon épült államban lehetséges.

Miben áll az államok látszatszerinti beavatkozása és látszatszerinti befolyása, az úgynevezett „irányítás“.

A háborús idők feladatul rótták a kormányoknak és végrehajtó szerveknek, hogy útját állják az aránytalan árdrágulásnak és, mint a látszat mutatja, egyesek árdrágításainak. Az egész gazdasági berendezést a háborús helyzettel előállott új formához kell alkalmazni. Nem csupán a hadviselő feleknek, hanem még mélyrehatóbban a semlegeseknek, amelyek egyrészt megelőző intézkedésekkel kényszerülnek megszervezni és alkalmazni az új európai gazdasági viszonyok jegyében, másrészt mint a hadban álló felek szállítói a belföldi ellátás érdekében kénytelenek mó-

dosításokat eszközölni termelési frontjukon. Ez a helyzet és az említett szándék, hogy törvényes rendelkezésekkel, rendőrségi intézkedésekkel, büntetésekkel akadályozzák meg az árdrágulásokat és a bűnösök elvegyék méltó büntetésüket, megtévesztette a polgári közgazdászok ítéletét.

Az állami beavatkozás a gazdaság rendjébe, mondják ezek a közgazdászok, a tőkés gazdálkodás új útját jelenti és a tőkés tervgazdálkodás hajnalát bontogatja elénk. Az állami beavatkozás a gazdaságba, mondják, út a szabad kereskedelem szabad versenyéből az államkapitalizmusba, illetve az „államszocializmus“-ba.

Már a világháború idején és az azután következő két évtized gazdasági életében észlelhető volt az állami beavatkozás nagyobbarányú térhódítása. A polgári közgazdászok, akik a nem-polgári közgazdasági elmélettel szemben örömmel mutattak rá a tőkés fejlődés vonalára és az új fejlődési fokra, újabb igazolást nyertek, amikor a háborút követő válság-korszakban mind több és több jogot kapott az állam a gazdasági életbe való beavatkozásra. A valutakorlátozások, a termékek állami intézményekkel való felvásárlása és külföldi elhelyezése és kontingentálása, a devizaforgalom korlátozása, közmunkák végeztetése, mint az új elmélet híveit látszottak igazolni.

Ezek az elméletek azonban a megváltozott jelenségeket nem a változó szűükségyszerűsések szemszögéből, az események alapján, az árúviszonyok helyzetéből vizsgálják. Nem figyelték meg, hogy a termelési rendszerben nem következett be forradalmi változás, egy más rendszerbe való átmenet, a lényeg megmaradt.

A polgári közgazdászokat megtévesztette az a körülmény, hogy a múlt század végén és háborús századunkban a termelés különösen jellegzetes alakot öltött. A mérföldnyi léptekkel haladó ipari fejlődés egy bizonyos fokon monopolisztikussá, egyeduralmivá vált. A folyamat és helyzet maradt azonos, bár szélesebb mezőnyben: a szabad verseny egyedei helyébe szervezett csoportok léptek. Hatalmas pénzcsoportok képződtek, amelyek az állam egész gazdaságának központosítását elvégezték.

Ami a háborús vagy a háborút semlegesként végig küzdő államok háborús gazdasági intézkedéseit, ármegállapítást, árelleőrzést különösen érinti, vajjon ez állami beavatkozásnak, „tervgazdálkodás“-nak tekinthető-e? Továbbá, vajjon lehetséges-e egyáltalán ármegállapítás, maximálás tőkésrendű államban oly módon, hogy az ilyen intézkedés a „tervgazdálkodás“ rendszerének egyik ismérvét jelentené és ugyanakkor azt eredményezné, amire irányul, hogy az árakat olyan megfellebbezhetetlen hatállyal határozza meg és irányítsa, amilyen hatályú szankciói vannak az egyéb törvényeknek. Másszóval: meghatározhatja-e a tőkés állam a gazdaság törvényeit, vagy nem, autonóm-e a gazdaság törvényrendszere a tőkésállamban, vagy nem?

A háborús gazdaság által előállott megrázkódtatásokat csök-

kenteni és a polgári lakosság ellátását biztosítani elsőrendű szükség és feladata az államnak. A felelős szervek nem egy államban át is érzik e szükség és feladat súlyos terhét és elodázhatalan parancsát. Milyen eszközökkel akarják biztosítani a gazdaság zavartalanságát és folytonosságát? A tőkés államoknak rendelkezésre álló eszközökkel, a tőkés termelési rend írott és íratlan törvényeivel. Áellenőrzéssel és ármegállapítással. Mit jelent ez?

Azt jelenti, hogy a tőkés gazdaság törvényei autonómok és a gazdaság autonómiájának természetes következményeit ellenőrizni, lenyesegetni, letörni, az állam segítségével hívja a törvény büntető erejét, minthogy a gazdaság törvényeit egyéb úton, vagyis gazdasági úton, az állam nem kormányozhatja. Az államnak államtörvényei, a gazdaságnak gazdasági törvényei vannak. Hogy egy állam a gazdaságot uralhassa, megszervezhesse és a gazdaság megfeleljen feladatának, hogy t. i. az államhatárokon belül élő közösségek szükségleteinek megfelelően mozogjon, ahhoz tervszerűség szükséges, amely tervszerűség az állam vezető szerveinek észszerű számításán és beosztásán alapszik, nem pedig a gazdaság felelőtlen törvényeinek és az áruviszonyok anarchikus kielégéseinek legyen kiszolgáltatva.

Áellenőrzés nem tervszerűség, hanem kényszerűség, amelyet az áruviszonyok megbontott rendje ráerőszakol az államhatalom szerveire. Amennyiben az árak legfelsőbb határát az állam megjelöli, és ez az ár az árúnak nem jelent profitot, az áru eltűnik és az ár a gazdasági törvények kényszerítő ereje folytán önként emelkedni fog. Az áruviszonyok határozzák meg az árat és nem a törvényes tarifa.

A gazdaság külön törvények tekervényes útjain halad. A gazdaságot nem a tervszerűség eszméje és az észszerűség harmóniája hatja át, a gazdaságot az áru uralja. Az áru fétis, mondták már kileneven évvel ezelőtt. Az áru, mint ma látjuk, a háború által még erőteljesebben megmutatkozó tőkés termelési visszások hatása alatt, több mint fétis; az áru diktátor. Az áru az emberi akarattól és hatalomtól, szabályozástól független erőként lép fel, önálló étellel, jogokkal, igényekkel és sajtásokkal. Az áru az ember helyébe lép és többé nem az emberi erő, akarat határozza meg az árutermelést, hanem az áru határozza meg az ember világát. Az áru parancsuralmi sajtásága eredményezi a termelés rendszertelenségét.

A tervgazdálkodás, mint látjuk, nem valósulhat meg anélkül, hogy a termelési viszonyok, azaz a társadalmi viszonyok meg ne változnának. A tervgazdálkodás, a teljes mértékű állami beavatkozás a gazdaságba nem valósulhat meg, ha ugyanakkor a jelenlegi gazdasági és társadalmi rétegződés a régebbi állapotban marad. A termelést mai rendszerében nem lehet a fogyasztás követelményeihez igazítani, minthogy termelés és fogyasztás a tőkés rendben nem hozható egyenlegbe. Fejlődési vonalán mindkettő külön törvényt követ.

A jóakarató vagy jóakaratot mutató államok kisebb vagy

nagyobb mérvű beavatkozása távolról sem bevezetése, vagy átalakulása a kapitalizmusnak egy más, szociálisabb formába, hanem csupán kényszerű engedelmesség és nincs köze a „tervgazdálkodás”-hoz és még kevésbé mutat képességet, hogy a gazdasági törvényeit egyéb természetű törvényekkel határozza meg.

Fekete Béla

Süppedő talajon

Az 1918-as spanyoljárványban elhunyt nagy magyar írónőnek, Kaffka Margitnak novelláját közöljük. Ebből az írásából is kitűnik, hogy Kaffka Margit az élet valóságos, anyagelvű festésével messze kimagaslott nőíró társai közül, világosan látva a középosztály lecsúszását.

— Nem alszol egyet, Klári? — szólt át az öregasszony hangja a szomszédos szobákon.

— Nem vagyok álmos, nagymama.

— Jó lenne pedig; még csak négy óra. Szébb volnál estére.

A leány csak a tükörből vette észre, hogy rándít egy picinyt a vállán. Nem felelt, — a léptek úgyis eltapogtak; messzebb egy ajtó nyikordult óvatosan még és a széles, téres falusi házon már pihegett a lomha nyárdélutánok meleg, szendergő csendje. Mindenki lepihent.

A tükör előtt ült és lassan, ütemes hanyagsággal húzta a puha hajkefét át meg át a homlokon szétfésült, dús, fényesbarna haján. Csakhamar abbahagyta, hátradőlt a nagy plüssfotóiban, ölébeernyedte kezekkel elmerülve; nézte egy darabig az arcát, a régi, gyakori tünődéssel, szép-e csakugyan? Úgy szeretete így figyelni a vonások mozgalmas, kifejező játékát, hogy mi minden telik egy arcból, kipróbálni mosolyokat és nézéseket: — ez figyelés, megvetés, ez kíváncsiság, — — milyen nagy csoda egy arc és milyen szép tudva úrkodni minden rezdülésén. Kurtán sóhajtott, — kinyújtóztatta meztelen karjait és átkulesolta velük felhúzott, fehéralszoknyás térdét. Már milyen régen, rég nem volt ilyen zavartalan, magános, elpihenő perce!

Előrebámult most magafeledten és elnyitott szemekkel. Szemben a kitárt kerti ablakon át elevenen érződtek be a meleg illatok; heves bazsali és langyos, finom verbéna, — a kertészeli kőrisfák éles bogárszaga is néha és a gyógyszervetemények ágjai felől ismerős mentáké, ezerjófüvéké. — — A szürke fapalánk mögött messzi, mozdulatlan, mélylőkék nyári ég és nagy, telitarka álomszínes világ odakinn a napon! Hányszor látta így, erről a helyről, ugyanily órában, — mennyi sok zsongó csendű, édesentétlen nyáron, — enyhületes pihenőheteken a nagy falusi ház gondtalan, békés bőségében! A kerti lugas és az ülőkés-gallyú szilvafák, ahol fenn, az ágak közt ülve olvasta az első regénye-